

مطالعه تطبیقی تعهد ایمنی و مسئولیت مدنی نسبت به اسباب بازی

مصطفی السان^{۱*}، جعفر امشاسفند^۲، مجید دادکیا^۳، حمید آجورلو^۴

۱. استادیار دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی
  ۲. مربی، دانشگاه شهید مدنی، تبریز
  ۳. لیسانس حقوق، دانشگاه شهید بهشتی
  ۴. دانشجوی کارشناسی ارشد، حقوق تجاری و اقتصادی بین الملل، دانشگاه تهران
- (تاریخ دریافت: ۹۲/۶/۱۳؛ تاریخ پذیرش: ۹۳/۹/۲)

چکیده

به کارگیری اسباب بازی، مانند وسایل دیگر ممکن است خساراتی به بار آورد. به دلیل اینکه در بیشتر موارد کودکان در معرض صدمات ناشی از به کارگیری این وسایل قرار دارند، باید از این قشر ضعیف حمایت‌های ویژه‌ای به عمل آید. با توجه به اینکه از یک سو، بسیاری از اسباب بازی‌ها در کشورمان وارداتی‌اند و از سوی دیگر، اغلب زنجیره‌ای از اشخاص حقیقی و حقوقی در فرایند تولید، عرضه، خرده‌فروشی و به کارگیری اسباب بازی نقش دارند، - در صورت زیانبار بودن اسباب بازی - تعیین مسئول یا نحوه توزیع خسارت می‌تواند با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو شود. در این مقاله، با این فرض که در وهله اول، باید ضوابط دقیقی برای ایمنی اسباب بازی‌ها تدوین و اجرا شود، ضمن مطالعه تطبیقی، درباره مسئولیت مدنی و راهبرد مهم «پیشگیری از خسارت» از طریق تولید اسباب بازی‌های ایمن و نظارت بر شبکه توزیع اسباب بازی بحث می‌شود.

کلیدواژگان

اسباب بازی، پیشگیری از خسارت، تولیدکننده، مسئولیت مدنی، مصرف‌کننده.

مقدمه

اسباب‌بازی‌ها برای قشر کودک و نوجوان ساخته می‌شوند، اما برخلاف تصور اولیه، اسباب‌بازی در مفهومی که در این مقاله بررسی می‌شود، فقط به ابزارهای مورد استفاده کودکان محدود نمی‌شود، بلکه هر ابزار یا دستگاهی اعم از بزرگ یا کوچک، ثابت یا متحرک، نصب‌شده یا قابل انتقال که قابل استفاده قشری به عنوان ابزار یا کمک‌ابزار ورزشی یا سرگرمی باشد، می‌تواند مشمول تعریف اسباب‌بازی شود.

امروزه اسباب‌بازی‌ها به عنوان وسایل سرگرمی، آموزشی و تفریحی در دسترس قشر وسیعی از جامعه، به‌ویژه کودکان و نوجوانان قرار دارند و آثار فراوانی بر فکر و حتی جسم افراد می‌گذارند. در مواردی به‌کارگیری اسباب‌بازی به واردشدن خساراتی به شهروندان منجر شده است. در حالی که عموم مردم درباره امکان جبران خسارت وارده اطلاع کافی ندارند. این مقاله، به دنبال پاسخ به این پرسش است که خسارات یادشده چگونه و توسط چه شخصی باید جبران شود و شرایط جبران خسارت چیست؟ به‌علاوه، این موضوع بررسی می‌شود که اشخاص مختلفی که به‌نوعی در تولید، واردات، توزیع و فروش اسباب‌بازی به مصرف‌کننده نهایی نقش دارند، چه تعهداتی را در زمینه تولید و تأمین اسباب‌بازی ایمن بر عهده دارند؟

از آنجا که تا کنون در متون حقوقی کشورمان به این موضوع پرداخته نشده است، این مقاله در قالب سه گفتار به‌طور تفصیلی و تطبیقی این موضوع را بررسی می‌کند. در گفتار اول، مفهوم و قلمرو مسئولیت مدنی نسبت به اسباب‌بازی، در گفتار دوم، تعهد ایمنی و مسئولیت مدنی نسبت به اسباب‌بازی در قوانین و مقررات، و در گفتار سوم، اشخاص مرتبط با تولید و عرضه اسباب‌بازی و تعهدات و مسئولیت مدنی آن‌ها بررسی می‌شود.

رویکرد و قلمرو مسئولیت مدنی نسبت به اسباب‌بازی

مباحث این گفتار، در دو بند بیان می‌شود، مفهوم مسئولیت مدنی نسبت به اسباب‌بازی (بند اول) و قلمرو مسئولیت مدنی نسبت به اسباب‌بازی (بند دوم).

مفهوم مسئولیت مدنی نسبت به اسباب بازی

منظور از اسباب بازی در این مقاله، وسایل کوچکی مثل عروسک و ماشین نیست، بلکه گستره وسیعی از اسباب بازی‌ها مانند وسایلی که در پارک‌ها و شهر بازی‌ها نصب شده و با پرداخت وجه یا رایگان مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین، قواعد حاکم بر ایمنی و مسئولیت نسبت به اسباب بازی، در مفهوم عام، شامل زمین بازی هم می‌شود (Barton, 2006, p.289).

مسئولیت مدنی ناشی از اسباب بازی را می‌توان هم بر مبنای قرارداد و هم به عنوان مسئولیت قهری تحلیل کرد. «قرارداد» از آن جهت که استفاده از بسیاری از اسباب بازی‌ها، فقط پس از خرید و تملک آنها فراهم می‌شود. علاوه بر آن، برخی خدمات پارک‌ها و اماکن بازی، رایگان نیستند و شخص، ضمن پرداخت هزینه (اغلب از سوی والدین)، از خدمات بازی استفاده می‌کند. در چنین مواردی، قطعاً، قراردادی حسب مورد، میان خریدار یا استفاده‌کننده با فروشنده یا تأمین‌کننده وجود دارد که می‌توان با لحاظ ملاک «عیب» در فقه، تعهد «ایمنی» را یکی از شروط ضمنی آن دانست.

ملاحظات این مقاله نشان خواهد داد که درباره ایمنی اسباب بازی، نباید لزوماً به دنبال اجرای قواعد مرسوم مسئولیت مدنی برای شناسایی عامل یا عاملان زیان و تعیین اصل و میزان مسئولیت مدنی آن‌ها بود. تلاش‌های جهانی نشان می‌دهد با توجه به وضعیت خاص اغلب استفاده‌کنندگان اسباب بازی، آنچه در وهله اول باید لحاظ شود، «ایمن سازی» اسباب بازی است. همان‌طور که برای مثال، سازمان بین‌المللی استاندارد (ISO)^۱، استانداردهای متعددی را برای ایمنی اسباب بازی در سطح جهانی تدوین کرده است و به‌طور مستمر آن‌ها را به‌روزرسانی می‌کند.^۲ بسیاری از این استانداردها حداقل به لحاظ نظری - در کشور ما نیز پذیرفته شده است و از جمله

1. International Organization for Standardization

۲. از جمله، نک.

ISO 8124-1:2012، ایمنی اسباب بازی‌ها - بخش ۱: جنبه‌های ایمنی مرتبط با خاصیت‌های فیزیکی و مکانیکی

ISO 8124-2:2007، ایمنی اسباب بازی‌ها - بخش ۲: قابلیت اشتعال

ISO 8124-3:2010، ایمنی اسباب بازی‌ها - بخش ۳: جابه‌جایی اتم‌ها یا یون‌ها در برخی عناصر.

ISO 8124-4:2010، تاب‌ها، سرسره‌ها و اسباب بازی‌های مشابه برای مکان‌های سرپوشیده و باز.

الزام‌های تأمین‌کنندگان اسباب‌بازی محسوب می‌شوند. از این‌رو، قواعد مسئولیت مدنی باید به نحوی تفسیر یا تعدیل شود که با هدف ایمنی اسباب‌بازی هماهنگ شود.

قلمرو مسئولیت مدنی نسبت به اسباب‌بازی

مسئولیت مدنی نسبت به اسباب‌بازی را می‌توان در حالت‌های مختلف بررسی کرد. در این زمینه، فرض‌های مختلفی تصور می‌شود که چهار فرض عمده عبارت‌اند از ۱. حالتی که اسباب‌بازی معیوب است؛ ۲. اسباب‌بازی سالم است، اما فروشنده نحوه به‌کارگیری صحیح آن را آموزش نمی‌دهد؛ ۳. اسباب‌بازی سالم است و نحوه به‌کارگیری صحیح آموزش داده شده است، اما متصدی یا مصرف‌کننده آن را بد به کار می‌گیرد؛ ۴. اسباب‌بازی سالم است ولی بدآموزی دارد و به زیان‌های روانی یا خسارت معنوی منجر می‌شود.

قانون خاصی درباره اسباب‌بازی و مسئولیت نسبت به آن در کشورمان وجود ندارد. با این حال، می‌توان مفاد قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و قواعد عمومی مسئولیت مدنی برای تحلیل برخی جنبه‌های بحث به کار گرفت.

۱. عیب در اسباب‌بازی

براساس بند ۴ ماده یک قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، عیب عبارت است از «زیاده، نقیصه یا تغییر حالتی است که موجب کاهش ارزش اقتصادی کالا یا خدمات می‌گردد». براساس نظر فقها، عیب عبارت است از کاستی، پستی و نقیصه‌ای که صنع سلیم عادتاً از آن برخوردار نیست (محقق کرکی، ج ۴، ص ۳۲۳). قانون مدنی بدون بیان تعریفی از عیب در ماده ۴۲۶، تشخیص عیب را بر حسب عرف و عادت در نظر گرفته است. این ماده مقرر می‌کند: «تشخیص عیب بر حسب عرف و عادت می‌شود و بنابراین، ممکن است بر حسب امکان و ازمنه مختلف باشد».

برخلاف قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، که صرفاً تحلیل اقتصادی از عیب داشته است، به هر عیبی که بر اثر آن خساراتی به مصرف‌کننده وارد شود، از حیث قواعد مسئولیت مدنی می‌تواند توجه شود. به‌طور مسلم عیبی منشأ اثر است و برای مصرف‌کننده حق مطالبه خسارت

ایجاد می‌کند که مخفی باشد و مصرف‌کننده از آن آگاه نباشد. اگرچه قانون مدنی دو شرط مخفی بودن و موجود بودن عیب حین عقد را درباره حق فسخ خریدار کالای معیوب و نه چگونگی جبران خسارت حاصل از مصرف کالا بیان کرده است، می‌توان در این بحث آن شروط را به‌کار گرفت. در نتیجه، با توجه به تعریف ماده ۴۲۴ قانون مدنی از عیب مخفی، باید آن را در مفهوم «عرفی» و نوعی آن در نظر گرفت. همان‌طور که شیخ انصاری، پس از بررسی نظریه‌های مختلف فقها در مفهوم عیب، سرانجام، عرف را بهترین معیار تشخیص در این زمینه اعلام می‌کند (شیخ انصاری، ج ۴، ص ۱۹۱).

شایان ذکر است امروزه قواعد حمایت از مصرف‌کننده، از مرزهای حقوق سنتی (به‌ویژه قانون مدنی کشورها) در زمینه قواعد عمومی عیب فراتر رفته است و هر عیبی که در محصول باشد، مصرف‌کننده را مستحق مطالبه خسارت می‌کند و به‌ندرت این بحث مطرح می‌شود که آیا او می‌توانسته است از آن مطلع شود یا خیر؟ برای مثال، وقتی ایراد در نحوه بسته‌بندی یک اسباب‌بازی، حین بازکردن بسته، موجب ورود خسارت به کودک یا مادر وی شود، در هر حال تأمین‌کننده مسئول جبران خسارت خواهد بود. حتی اگر به‌طور عرفی، مصرف‌کننده حین بازکردن بسته‌بندی احتمال بدهد لبه‌های بسته برنده است. به عبارت دیگر، براساس این نظریه نوپدید، محصول خطرناک یا غیرایمن نباید تولید شود؛ وگرنه بالفعل شدن خطر، مسئولیت مدنی عوامل حاضر در چرخه تولید تا توزیع نهایی را در پی خواهد داشت. این تحول، از قواعد حاکم بر مسئولیت نسبت به محصول و حمایت از مصرف‌کننده ناشی می‌شود.

۲. سالم بودن اسباب‌بازی و عدم آموزش نحوه به‌کارگیری صحیح از سوی فروشنده

در این حالت هم، با توجه به نبودن قانون خاص درباره اسباب‌بازی، ناگزیر باید به قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان رجوع کنیم. براساس بند ۲ ماده ۳ این قانون، عرضه‌کنندگان کالا و خدمات و تولیدکنندگان مکلفند اطلاعات لازم شامل نوع، کیفیت، کمیت، آگاهی‌های مقدم بر مصرف، تاریخ تولید و انقضا را در اختیار مصرف‌کنندگان قرار دهند. همچنین، ماده ۷ این قانون عرضه اطلاعات نادرست را که به سوء برداشت و اشتباه مصرف‌کننده منجر شود، ممنوع می‌کند.

براساس ماده ۱۹ همان قانون، در صورت تخلف از مواد یادشده، متخلف علاوه بر جبران خسارت وارده، به جزای نقدی حداکثر معادل دو برابر خسارت وارده محکوم می‌شود. با توجه به اینکه قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان در مواد یک و سه عنوان کلی عرضه‌کنندگان کالا و خدمات به کار گرفته است که عبارت‌اند از «کلیه تولیدکنندگان، واردکنندگان، توزیع‌کنندگان، فروشندگان کالا و...»، این پرسش مطرح می‌شود که آیا فقط فروشنده مسئول دادن اطلاعات به مشتری است یا این وظیفه شامل تولیدکنندگان، واردکنندگان، توزیع‌کنندگان هم می‌شود؟ از آن جهت که آخرین حلقه ارتباطی بین فروشنده و خریدار ایجاد می‌شود؛ لذا امکان ندارد که خریدار را برای گرفتن اطلاعات به سوی شرکت تولیدکننده رهنمون کنیم. اما این به معنای مسئولیت‌نداشتن تولیدکنندگان، واردکنندگان، توزیع‌کنندگان در عرضه اطلاعات به مصرف‌کننده نیست، بلکه باید این اشخاص اطلاعات و روش به‌کارگیری را به فروشنده منتقل کنند و از طریق فروشنده به مصرف‌کننده اطلاع داده شود. بدیهی است که سهل‌انگاری و عرضه‌نکردن اطلاعات توسط هر یک از آن‌ها و ورود خسارت به مصرف‌کننده موجب مسئولیت وی خواهد بود.

۳. استفاده نادرست متصدی یا مصرف‌کننده برخلاف سلامت اسباب‌بازی یا دستگاه بازی

قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان (مصوب ۱۳۸۸/۷/۱۵)، به عنوان آخرین اراده قانونگذار، تعریفی از «مصرف‌کننده» بیان می‌کند که در نوع خود بی‌نظیر است: «مصرف‌کننده هر شخص حقیقی یا حقوقی است که کالا یا خدمتی را خریداری می‌کند» (ماده ۱-۱ قانون یادشده). با این تعریف، هر شخصی که کالا یا خدمتی را خریداری می‌کند، صرف‌نظر از هدفی که از این کار دارد (تجارت، شغل و حرفه، سرمایه‌گذاری و جز آن)، مصرف‌کننده محسوب می‌شود، حتی اگر آن‌ها را به مصرف نرساند.

بند «س» ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی هم، در تعریف مصرف‌کننده نوپردازی می‌کند. براساس این بند، «مصرف‌کننده هر شخصی است که به منظوری جز تجارت یا شغل حرفه‌ای اقدام می‌کند». این تعریف به شدت ترجمه‌ای است و معلوم نیست مقصود از «اقدام» چیست.

بنابراین، مصرف‌کننده، به‌طور خاص در زمینه اسباب‌بازی، باید شخصی تعریف کرد که فقط برای

مصرف و بهره‌مندی شخصی آن را خریداری (تهیه) کرده است یا با حضور در محل‌های خاصی که اسباب‌بازی یا زمین بازی برای به‌کارگیری موقت عرضه می‌شود، ضمن پرداخت پول یا به‌طور رایگان از آن بهره‌مند می‌شود. هرگاه، اسباب‌بازی یا زمین بازی تحت تصدی شخص یا اشخاص معینی باشد، این اشخاص نسبت به زیان‌هایی که از بهره‌مندی از این وسایل حادث می‌شوند، مسئول خواهند بود. حتی اگر کارفرما برای اداره زمین بازی یا وسایل بازی، کارگرانی را به‌کار گیرد، این امر باز هم نافی مسئولیت شخص وی نخواهد بود. زیرا براساس ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی، اصولاً کارفرما مسئولیت دارد. این ماده بیان می‌دارد: «کارفرمایانی که مشمول قانون کار هستند مسئول جبران خساراتی‌اند که از طرف کارگران آن‌ها در حین انجام کار یا به‌مناسبت آن وارد شده است».

۴. سلامت ظاهری اسباب‌بازی در عین زیانباری معنوی، فرهنگی و روانی

برخی اسباب‌بازی‌هایی که وارد کشورمان می‌شوند، با واقعیت‌های اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی کشورمان تناسب ندارند و به این دلیل آسیب‌های فرهنگی، روانی و اجتماعی را موجب می‌شوند. همان‌طور که در گفتارهای بعدی نیز به تفصیل بررسی می‌شود، باید نظارت‌های کافی و مستمر برای جلوگیری از واردات چنین اسباب‌بازی‌هایی انجام گیرد. همچنین، با مطرح کردن رهنمودهای کتبی و شفافی به تولیدکنندگان داخلی و واردکنندگان اسباب‌بازی، از تولید یا ورود چنین محصولاتی پیشگیری شود.

بررسی تطبیقی تعهد ایمنی و مسئولیت مدنی نسبت به اسباب‌بازی در قوانین و مقررات

بررسی مقررات موجود نشان می‌دهد درباره اسباب‌بازی، به تعهد ایمنی بیش از مسئولیت مدنی توجه شده است. این رویکرد را می‌توان این‌گونه توجیه کرد که از حیث مسئولیت مدنی، مقررات و متون حقوقی منسجمی وجود دارد. به نحوی که علاوه بر قواعد عمومی مسئولیت مدنی مندرج در قانون مدنی و قانون مسئولیت مدنی می‌توان به مقررات خاص راجع به مسئولیت نسبت به محصول هم مراجعه کرد. به‌علاوه، درباره اسباب‌بازی، ایمنی بسیار مهتر از مسئولیتی است که پس از بروز حادثه و ورود خسارت برقرار می‌شود.

موضع فقه اسلامی، حقوق ایران، اتحادیه اروپا و ایالات متحده

از نظر فقهی، یکی از قواعدی که می‌توان آن را برای استنباط تعهد ایمنی به‌کار گرفت، قاعده «تحدیر» است. براساس این قاعده، هر شخصی که دربارهٔ خطری هشدار داده باشد، مسئول عواقب بعدی نخواهد بود. قاعده یادشده مستخرج از روایت «قد عذر من حدّر» (در برخی کتب روایی: قد أعذر من حدّر) منقول از امام صادق (ع) است (العالمی، ج ۱۹، ص ۵۰). به مفهوم مخالف قاعده - به‌ندرت توجه شده است - آن است که هرگاه شخصی بنابر شرایط و اوضاع، ملزم به هشدار و اطلاع‌رسانی باشد و نسبت به این کار اقدام نکند، معذور نیست و مسئولیت خواهد داشت.

بنابر یکی از استنباط‌هایی که از قاعده تحدیر، توسل به این قاعده موجب رفع مسئولیت از شخص عامل زیان درباره کودکی که زیان‌دیده نمی‌شود؛ بنابراین، اگر مخاطب اسباب‌بازی کودک باشد و روی بسته‌بندی به وی دربارهٔ خطرناک بودن اسباب‌بازی هشدار داده شده باشد، این هشدار مسئولیت را از سازنده یا عوامل واردات و توزیع رفع نمی‌کند «چون بجهت غیرممیز حذار (هشدار) را نمی‌فهمد» (محقق داماد، ۱۳۷۱، ص ۲۲). از این رو، دربارهٔ اسباب‌بازی‌هایی که برای کودکان غیرممیز ساخته می‌شود، طراحی، ساخت و مواد سازنده اسباب‌بازی باید به نحوی باشد که به‌کارگیری اسباب‌بازی موجب زیان جسمی (مانند آسیب) یا روحی (مانند ترس) کودک نشود. البته اگر مخاطب هشدار والدین کودک یا سرپرست وی باشد، باید هشدارها در محل مناسبی روی بسته‌بندی یا اسباب‌بازی به نحوی چاپ شود که قابل ملاحظه باشد، همچنین، در صورت خارجی بودن محصول، باید به زبان فارسی ترجمه شود و با کیفیت مناسب به همراه اسباب‌بازی به مشتری عرضه شود.

در کشورمان، برای نظارت مناسب بر تولید، واردات و توزیع اسباب‌بازی، شورای نظارت بر اسباب‌بازی ایجاد شد. این شورا از تاریخ ۱۳۷۸/۳/۲۹ به‌طور رسمی، فعالیت خود را زیر نظر قانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان آغاز کرده است. شورای یادشده، تاکنون برای انجام‌دادن وظایف قانونی خود، مقررات و استانداردهای مختلفی را تدوین کرده یا اجرایی اعلام کرده است. در عین حال، ملاحظات عملی نشان می‌دهد شورای نظارت، ابزارهای لازم را برای اجرای

تصمیم‌های خود و تأثیرگذاری لازم در بازار اسباب‌بازی ندارد. برای مثال، براساس بند ۴ ماده ۳ ضوابط ناظر بر ثبت طرح و صدور مجوز (ساخت - واردات و صادرات) اسباب‌بازی، که توسط شورای نظارت تصویب شده است، واردکنندگان به تهیه راهنمای به‌کارگیری اسباب‌بازی‌های وارداتی به زبان فارسی مکلف شده‌اند. تکلیفی که برخلاف اهمیت آن به‌ویژه درباره اسباب‌بازی‌هایی که ناآگاهی از روش به‌کارگیری آن‌ها می‌تواند خطرناک باشد - عملاً توسط واردکنندگان رعایت نمی‌شود.

به هر حال، اساسنامه شورای نظارت بر اسباب‌بازی و آیین‌نامه شورای نظارت بر ساخت، طراحی، واردات و توزیع اسباب‌بازی کودکان (هر دو مصوب ۱۳۷۷/۴/۱۶، شورای عالی انقلاب فرهنگی)، وظایف مختلفی را بر عهده این شورا قرار می‌دهد که نظارت بر طراحی، تولید، توزیع و واردات اسباب‌بازی کودکان از حیث ایمنی و خودداری از صدور مجوز برای واردات یا عرضه اسباب‌بازی خطرناک در بازار از جمله آن‌هاست. همان‌طور که ماده یک آیین‌نامه شورای نظارت، «جلوگیری از فعالیت‌های خارج از ضابطه و اعلام موارد هشداردهنده در جهت تأمین سلامت جسمی، روانی، فرهنگی و اجتماعی» را از جمله اهداف تشکیل این شورا اعلام کرده است.

در اتحادیه اروپا، علاوه بر دستورالعمل‌های متعددی که برای حمایت از کودکان، مصرف‌کنندگان و مسئولیت نسبت به محصول وجود دارد، در سال ۲۰۰۹ دستورالعملی با عنوان «ایمنی اسباب‌بازی» تدوین شده است (EU Directive on the Safety of Toys, 2009). این دستورالعمل به عنوان قانون نمونه‌ای برای دولت‌های عضو محسوب می‌شود که می‌توانند آن را برای اصلاح و ارتقای مقررات داخلی خود به‌کار گیرند. بررسی دستورالعمل نشان می‌دهد که در این مقرر هم، آنچه که بیشتر به آن توجه می‌شود، تعهد ایمنی اشخاص دخیل در تولید، واردات و عرضه اسباب‌بازی است. به طوری که مواد ۴ تا ۱۱ به تفصیل به این موضوع اختصاص یافته است. یکی از کشورهایی که متون حقوقی غنی درباره ایمنی اسباب‌بازی دارد، امریکاست. در این کشور، کوچک‌ترین تحولات بین‌المللی که بر حقوق شهروندان امریکایی تأثیر می‌گذارد، پژوهش می‌شود (برای مثال، ر.ک. Slawotsky, 2008). در ایالات متحده، براساس قانون خاص (Federal

Hazardous Substances Act 1960)، مواد خطرناک تعریف شده‌اند. در این تعریف، به وضعیت خاص هر ماده، از جمله با توجه به اینکه به طور عرفی، کاربر آن چه شخصی است، توجه شده است. در واقع، خرید و تهیه اسباب‌بازی توسط بزرگسالان انجام می‌گیرد، اما مخاطب اسباب‌بازی‌ها، اغلب کودکان و نوجوانان هستند و به همین دلیل، خطرناک بودن آن‌ها باید با توجه به وضعیت خاص این گروه‌های سنی در نظر گرفته شود. برای مثال، در یک اسباب‌بازی که مخاطب آن عموماً کودکان زیر سه سال هستند، باید همواره توجه شود که این افراد، اغلب اسباب‌بازی را در دهان خود قرار می‌دهند یا به هر ترتیب آن را با زبان لمس می‌کنند. با این وصف، هرگاه اسباب‌بازی مواد شیمیایی خطرناکی داشته باشد یا احتمال بلع شدن همه یا تکه‌ای از آن توسط کودک وجود داشته باشد، «اسباب‌بازی خطرناک» محسوب می‌شود.

کافی نبودن قانون فدرال درباره مواد خطرناک، موجب شد در سال ۱۹۶۶ قانون دیگری به نام قانون حمایت از کودکان (Child Protection Act of 1966) تصویب شود. این قانون، دو تفاوت چشمگیر با قانون فدرال ۱۹۶۰ دارد. اول اینکه، شمول مقررات، فقط به وسایل بسته‌بندی شده محدود نماند و کالاهایی که برچسب بر روی خود کالا زده می‌شود، هم مشمول قواعد کنترل‌کننده قرار گرفت. دوم، به وزارت بهداشت، آموزش و رفاه اجازه داده شد فروش اسباب‌بازی یا هر وسیله مربوط به کودکان را که حاوی مواد خطرناک باشد، ممنوع نماید. یادآوری می‌شود قانون فدرال درباره مواد خطرناک (۱۹۶۰)، بعدها متناسب با قانون حمایت از کودکان اصلاح شد.

علاوه بر قانونگذاری، در ایالات متحده نهادی به نام کمیسیون ملی ایمنی محصول (National Commission on Product Safety)، از سال ۱۹۶۷ تأسیس شده است،^۱ که از جمله استانداردهای مربوط به محصولات را تدوین می‌کند. وجود چنین کمیسیونی ضروری است زیرا با تدوین و انتشار مستمر معیارهای رسمی ایمنی، علاوه بر حمایت از مصرف‌کنندگان، تولیدکنندگان را هم از سردرگمی رها می‌کند (Biggs, 1974, p.4). با وجود چنین استانداردهایی، بر فرض ورود خسارت،

۱. از سال ۱۹۷۲، براساس قانون ایمنی محصول مصرف‌کننده، نهاد دیگری به نام «کمیسیون ایمنی محصول مصرف‌کننده» (Consumer Product Safety Commission) ایجاد شده است.

اثبات مسئولیت یا عدم مسئولیت تولیدکننده یا واسطه فروش وی نیز تسهیل می‌شود. زیرا برای مثال، تخلف از استانداردها به‌طور عمومی، مسئولیت مدنی تولیدکننده را در پی دارد. بررسی قوانین ایالات متحده در زمینه مدیریت حقوق مصرف‌کننده و تولیدکننده درباره محصولات مصرفی (از جمله اسباب‌بازی) نشان می‌دهد در وضع این مقررات، لزوماً تعیین مسئول خسارت مدنظر نبوده است. بلکه به این مهم توجه شده است که چگونه می‌توان با وضع مقررات پیشگیرانه و تدوین خط‌مشی و استانداردهای ایمنی به کارخانه‌ها، پیش از تولید محصولات، از زیان‌های ناشی از ایمن نبودن اسباب‌بازی کاست. برای نمونه، در قانون ایمنی محصول مصرف‌کننده، تشویق صنعت از طریق تدوین استانداردها و حداقل کردن تصمیم‌ها و دستورهای متعارض مقامات محلی و نیز ترویج پژوهش و بازرسی در زمینه عوامل خسارت و کاستن از زیان‌های جانی و جسمی ناشی از محصولات، از جمله اهداف وضع این قانون اعلام شده است (CHH, 2009, pp.2802-2803).

قانون اجرایی بر مسئولیت غیرقراردادی مربوط به اسباب‌بازی

درباره اسباب‌بازی‌هایی که از خارج کشور وارد می‌شوند، این بحث مطرح می‌شود که هرگاه به دلیل به‌کارگیری آن، خسارتی وارد شود، در جهت مسئول شناختن اشخاص دخیل در تولید، واردات و توزیع آن در بازار داخلی و تعیین میزان مسئولیت مدنی هر یک از آن‌ها، قانون کدام کشور اجراشدنی خواهد بود. این بحث از آن جهت اهمیت دارد که می‌توان با تصویب قاعده حل تعارض و قانون (ماهوی) مناسب، از مصرف‌کنندگان ایرانی اسباب‌بازی‌های خارجی حمایت کرد. در کشورمان و بسیاری از کشورها، قانون خاصی برای تعیین قانون اجراشدنی بر مسئولیت غیرقراردادی مربوط به اسباب‌بازی (به‌طور خاص) یا هر نوع فرآورده وارداتی (به مفهوم عام)، تصویب نشده است. در اتحادیه اروپا، ماده ۴ دستورنامه رُم (دو) درباره قانون اجراشدنی بر تعهدات غیرقراردادی (Regulation 2007 on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations (Rome II))، درباره قاعده حل تعارض «مسئولیت نسبت به محصول» (Product liability) درباره اسباب‌بازی (به عنوان یک محصول) هم اجراشدنی است، بحث می‌کند.

ماده ۵ این دستورنامه، حاوی قاعده خاصی برای مسئولیت غیرقراردادی ناشی از خساراتی است که از کالای معیوب وارد می‌شود. براساس دیباچه شماره (۲۰) دستورنامه، هدف از قرارداد این مبنا برای نحوه تعیین قانون حاکم بر مسئولیت محصول، حمایت از سلامت مصرف‌کنندگان، تشویق نوآوری و ابتکار، تضمین رقابت سالم و تسهیل تجارت است.

شایان ذکر است دستورالعمل ۸۵/۳۷۴ اروپا (راجع به مسئولیت برای محصول معیوب)^۱ محصول و محصول معیوب را تعریف کرده است. این دستورالعمل در واقع، قانون ماهوی دولت‌های عضو اتحادیه درباره مسئولیت محصول محسوب می‌شود و در آن مسئولیت بدون تقصیر (مطلق) پذیرفته شده است. براساس دیباچه شماره (۴۵) دستورالعمل ایمنی اسباب‌بازی، دستورالعمل ۸۵/۳۷۴ درباره اسباب‌بازی هم اجرا می‌شود.

براساس ماده ۵ دستورنامه رم (دو)، قانون حاکم بر مسئولیت محصول، علی‌الاصول قانون محلی است که در آن شخص زیان‌دیده به‌طور عرفی، اقامت دارد. البته این راه حل مشروط بر آن است که محصول در آن کشور با رضایت شخصی که ادعای مسئولیت او شده است (خواننده)، فروخته شود. در صورت فقدان چنین رضایتی، قانون محل اقامت خواننده اجرایش خواهد بود. این ماده از سه جهت توجیه‌شدنی است:

تولیدکننده یا عامل فروش با آگاهی از مفاد ماده و مبنایی که بیان کرده است، ملزم به کنترل محصول و عوامل فروش خود و مسئول عواقب آن براساس قانون کشوری است که مصرف‌کننده در آن اقامت دارد.

پذیرش این مبنا، نوعی قابلیت پیش‌بینی قانون برای زیان‌دیده فراهم می‌کند و از سر در گمی او جلوگیری می‌کند که این امر خود در پیشرفت اقتصادی، ایجاد رقابت و اعتماد مصرف‌کنندگان مؤثر است.

1. Council Directive 85/374/EEC of 25.7.1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products (OJ L 210, 7.8.1985, p. 29), as amended by Directive 1999/34/EC of 10 May 1999 (OJ L 141, 4.6. 1999, p.20).

در مواردی که فروش محصول بدون اجازه خواننده (تولیدکننده یا عاملین مجاز از ناحیه او) انجام گرفته است، قانون محل اقامت خواننده می‌تواند با حمایت از او، حقوق وی را محفوظ دارد. در مواردی که زیان‌دیده محصول را در کشوری غیر از کشور محل اقامت خود، برای مثال به هنگام جهانگردی خریداری می‌کند، دو فرض را می‌توان مطرح کرد، اولی این است که کالای یادشده در کشور محل اقامت وی نیز فروخته می‌شود، در آن صورت، از آن جهت که تولیدکننده احتمال خرید محصول از سوی شخص خارجی در آن کشور و اعمال قانون کشور زیان‌دیده را پیش‌بینی می‌کند و مصرف‌کننده نیز از آن آگاه است، قانون محل اقامت زیان‌دیده مجری خواهد بود. دومین فرض آن است که فروش کالایی که زیان‌دیده در خارج خریداری کرده است، در کشور محل اقامت او غیرقانونی باشد. به خاطر امکان تحقق همین فرض است که کمیسیون تدوین دستورنامه، فقط به محل اقامت مصرف‌کننده (زیان‌دیده) اشاره کرده است. لذا باید در این حالت او را مختار دانست که براساس قانون کشور زیان‌دیده یا قانون کشور شخصی که وی علیه او ادعا کرده، اقامه دعوا کند.

سکوت ماده به نوعی ابهام منجر شده است. زیرا می‌توان گفت، تولیدکننده یا عامل او انتظار نداشته است که محصولش در کشوری که فروش آن مجاز است توسط شخصی خریداری و مصرف شود که خارجی بوده است و فروش آن در کشور متبوع وی مجوز تولیدکننده یا عامل او را ندارد. بنابراین، دلیلی بر حکومت قانون محل اقامت زیان‌دیده وجود ندارد و به‌طور اساسی، اعمال قانون یادشده برای خواننده پیش‌بینی‌شده نبوده است. محتوای ماده ۵ دستورنامه رم (دو) طوری است که نوعی حمایت مساوی از همه مصرف‌کنندگان کرده است و زمینه رقابت عادلانه را از طریق تضمین تبعیت همه رقبای تجاری از معیارهای ایمنی یکسان، فراهم می‌کند. عبارت «شخصی که ادعای مسئولیت او شده» (خواننده) لزوماً شخص تولیدکننده کالا نیست، بلکه این شخص ممکن است سازنده قطعات محصول یا حتی واسطه و یا خرده‌فروش باشد. هر یک از اشخاصی که محصولی به اتحادیه وارد می‌کنند، تحت شرایط خاصی مسئول ایمنی آن مانند تولیدکننده در نظر گرفته می‌شوند (Directive 85/374, Article 3(2)).

اشخاص مرتبط با تولید و عرضه اسباب‌بازی و تعهدات و مسئولیت مدنی آنها

اشخاص متعددی به هر عنوان در تولید و عرضه اسباب‌بازی نقش دارند. در این گفتار، پس از شناخت اشخاص مرتبط با تولید و عرضه اسباب‌بازی تعهدات و مسئولیت مدنی آنها بررسی می‌شود.

اشخاص مشمول مسئولیت نسبت به اسباب‌بازی

از آن جهت که بسیاری از اسباب‌بازی‌های در کشورمان وارداتی به‌کار گرفته می‌شود، تعیین شخص یا اشخاص مسئول، در صورت زیانباربودن اسباب‌بازی یا بروز خسارت در نتیجه به‌کارگیری آن، می‌تواند با اشکالاتی روبه‌رو شود. به‌علاوه، در زنجیره اشخاصی که از تولید تا مصرف اسباب‌بازی نقش دارند، اشخاص مختلفی قابل‌تصورند. در این گفتار، ضمن معرفی اشخاصی که امکان ایجاد تکلیف و در نتیجه مسئولیت مدنی آنها درباره اسباب‌بازی وجود دارد، جزئیات مربوط به تعهدات آنها مطرح می‌شود.

۱. تولیدکننده

بند ۳ ماده ۳ دستورالعمل اسباب‌بازی اروپا، تولیدکننده را به هر شخصی اعم از حقیقی یا حقوقی که یک اسباب‌بازی را تولید می‌کند یا اسباب‌بازی طراحی و تولیدشده‌ای را به نام یا علامت تجاری خود بازاریابی می‌کند، تعریف کرده است. این مفهوم گسترده از تولیدکننده، جنبه حمایتی دارد. زیرا وقتی اسباب‌بازی با نام یا علامت تجاری معین عرضه می‌شود، خریدار (مصرف‌کننده) همان نام یا علامت را می‌شناسد. بنابراین، هرگاه پس از بروز خسارت، دارنده علامت یا نام تجاری ثابت کند که در واقع، او تولیدکننده آن اسباب‌بازی نبوده است، این دفاع در برابر مصرف‌کننده پذیرفته نمی‌شود. زیرا تولیدکننده باید تدابیر ایمنی و استانداردهای قانونی را به شرکت فرعی که ساخت نهایی یا انجام‌دادن سفارش در آن انجام می‌گیرد، منعکس کند و بر رعایت این موازین نظارت داشته باشد. البته دارنده نام یا علامت تجاری، پس از جبران خسارت مصرف‌کننده می‌تواند به طرف قرارداد خود (در تولید، طراحی، یا اجرا) مراجعه کند.

۲. نماینده مجاز

درباره آن دسته از اسباب‌بازی‌هایی که در خارج از کشور تولید می‌شود، عرضه آن‌ها در داخل کشور می‌تواند از طریق نمایندگی‌های مجاز انجام گیرد. در صورتی که این امر الزامی شده است و نظارت صحیحی بر این روند انجام گیرد، زمینه حمایت از مصرف‌کننده ایرانی در برابر اسباب‌بازی‌های خطرناک و غیراستاندارد فراهم می‌شود. نماینده مجاز، به شخصی اطلاق می‌شود که نمایندگی کتبی از تولیدکننده دارد و می‌توان الزام‌هایی مانند ترجمه نوشته‌های روی بسته‌بندی یا روی اسباب‌بازی به زبان کشور مقصد و بیان هشدارهای ضروری را از طریق تصویب و اجرای مقررات لازم به وی تحمیل کرد.

۳. واردکننده

این مفهوم، درباره اسباب‌بازی‌های وارداتی مصداق دارد. هر شخصی اعم از حقیقی یا حقوقی که به واردکردن اسباب‌بازی از کشور دیگری اقدام می‌کند، واجد این عنوان هستند و مسئولیت مدنی وی بررسی شدنی است.

۴. توزیع‌کننده

تعریفی که دستورالعمل ایمنی اسباب‌بازی اتحادیه اروپا از توزیع‌کننده بیان می‌کند، با آنچه که در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، در تعریف عرضه‌کننده بیان شده است، تفاوت دارد. در دستورالعمل اروپایی، توزیع‌کننده عبارت از هر شخصی اعم از حقیقی یا حقوقی، غیر از تولیدکننده یا واردکننده که در زنجیره رسیدن اسباب‌بازی به دست مصرف‌کننده، به عنوان عمده‌فروش یا خرده‌فروش نقش دارد (Art 3 (6) of Directive on the Safety of Toys).

بند ۲ ماده ۱ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، عرضه‌کنندگان کالا و خدمات را به این صورت تعریف می‌کند: «به کلیه تولیدکنندگان، واردکنندگان، توزیع‌کنندگان، فروشندگان کالا و ارائه‌کنندگان خدمات اعم از فنی و حرفه‌ای و همچنین، کلیه دستگاه‌ها، مؤسسات و شرکت‌هایی که شمول قانون بر آن‌ها مستلزم ذکر یا تصریح نام است و به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم و به صورت کلی یا جزئی کالا یا خدمت به مصرف‌کننده ارائه می‌نمایند». البته، با وجود چنین تعریف

گسترده‌ای از «عرضه‌کننده»، ماده ۲۰ همان قانون، عرضه‌کنندگان را به مفهومی غیر از تولیدکننده و فروشنده می‌داند و این سه واژه را در کنار هم به کار گرفته است. با این وصف، معلوم نیست که هرگاه عرضه‌کننده، تولیدکننده و فروشنده را شامل نمی‌شود، چه شخصی را در برمی‌گیرد؟

تعهدات و مسئولیت مدنی اشخاص مرتبط با تولید و عرضه اسباب‌بازی

پس از شناخت اشخاص مرتبط با تولید و عرضه اسباب‌بازی به تفکیک، تعهدات و مسئولیت مدنی هر یک از آنها بررسی می‌شود.

۱. تعهدات و مسئولیت مدنی تولیدکننده

پیش از اینکه اسباب‌بازی در بازار عرضه شود، تولیدکننده باید اطمینان یابد که محصول تولیدشده او، استانداردهای مربوط به نوع اسباب‌بازی و گروه سنی استفاده‌کننده آن را دارد. در غیر این صورت، آنچه تولیدشده، به طور کامل یا جزئی فاقد معیارهای ایمنی یا سلامت است و زیان دیدن جسمی یا مالی مصرف‌کننده، می‌تواند مسئولیت مدنی تولیدکننده را در پی داشته باشد.

تولیدکننده باید اطلاعات ضروری را در خصوص نوع اسباب‌بازی، خطرات محتمل آن، مواد سازنده و گروه سنی استفاده‌کننده، روی بسته‌بندی اسباب‌بازی یا در صورت لزوم، روی خود اسباب‌بازی درج کند.

از حیث ایمنی و استاندارد، به‌کارگیری متعارف اسباب‌بازی، نباید بر سلامت جسمی کودکان تأثیر منفی داشته باشد. برای مثال، نباید در ساخت اسباب‌بازی خردسال سرب به کار برد زیرا چنین کودکی عادتاً اسباب‌بازی را به دهان خود می‌زند و سرب می‌تواند ایجاد مسمومیت کند. همچنین، اسباب‌بازی کودک نباید نور لیزری یا هر چیز تحریک‌کننده دیگر داشته باشد. زیرا معمولاً کودکان این ابزارها را برای اذیت‌کردن همدیگر به کار می‌برند. در ساخت اسباب‌بازی، نباید مواد یا رنگ‌های زیانبار یا از مواد بازیافتی (دست دوم) به کار گرفته شود. همچنین، وزن و اندازه اسباب‌بازی باید با گروه سنی مدنظر هماهنگی داشته باشد. با توجه به اینکه اسباب‌بازی‌ها، اغلب به تفکیک جنس (دختر و پسر) تولید می‌شوند، باید تناسب میان جنسیت و اسباب‌بازی رعایت شود (بند ۱ الی ۳ از «معیارهای اسباب‌بازی مناسب برای کودکان و نوجوانان»).

نقص یا رعایت نکردن استانداردهای مقرر برای بسته بندی اسباب بازی هم می تواند مسئولیت مدنی تولیدکننده را در پی داشته باشد. صرف نظر از مسائل فرهنگی و اجتماعی که باید در بسته بندی اسباب بازی رعایت شود، موارد زیر می تواند به طور مستقیم با مسئولیت مدنی و مسائل حقوقی در ارتباط باشد:

- تولید بسته بندی از مواد بازیافتی یا خطرناک.
- طراحی نادرست بسته بندی؛ به نحوی که حین بازکردن آن، احتمال زخمی شدن دست کودک وجود داشته باشد.
- ذکر نکردن هشدارها و احتیاط های ضروری یا آموزش ندادن نحوه به کارگیری. درباره اسباب بازی هایی که بی اطلاعات یا اطلاعات نادرست مصرف کننده، می تواند وی را در معرض خطر قرار دهد.
- در اتحادیه اروپا، از حیث رعایت حقوق مالکیت صنعتی و نیز امکان شناسایی سریع سازنده، تولیدکنندگان اسباب بازی ملزم شده اند علامت تجاری ثبت شده، نشان یا نام تجاری خود را روی اسباب بازی و در صورت عدم امکان، بر روی بسته بندی آن قید کنند (Directive on the Safety of Toys, Art 4 (6)). همچنین، برای حمایت از مصرف کننده و از جمله برای سهولت اقامه دعوا از ناحیه وی، باید نشانی تولیدکننده بر روی اسباب بازی یا بسته بندی آن قید شود.
- ذکر اطلاعات به کارگیری و هشدارهای لازم به زبان مصرف کننده، از دیگر تعهدات تولیدکننده است. وقتی تولیدکننده متوجه عیبی در اسباب بازی های خاص خود می شود، باید از عرضه آن به بازار خودداری کند یا در صورت عرضه، فوراً به فراخوان استرداد آن محصولات و تدابیر پیشگیرانه دیگر اقدام کند. هرگاه اسباب بازی خطرناک در کشور دیگری به فروخته شده باشد، سازنده باید هشدارهای ضروری را از طریق نمایندگی خود در کشور مقصد یا مقامات ذی صلاح محلی به اطلاع مصرف کنندگان برساند (Directive on the Safety of Toys, Art 4 (6-8)). در فرض اخیر، هشدارها و اقدام های پیشگیرانه باید به زبانی که مقامات محلی قادر به فهم آن باشند، به اطلاع ایشان برسد و تولیدکننده باید نهایت همکاری را با ایشان برای حداقل سازی خطر و خسارت به عمل آورد.

در کشورمان، براساس ماده ۲۰ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، عرضه‌کنندگان کالا و خدمات یا تولیدکنندگان و فروشندگان را می‌توان «جمع‌آوری کالاهای عرضه‌شده به منظور تعمیر و اصلاح و رفع عیب کالاهای فروخته‌شده»، ملزم کرد. این الزام، بنابر قسمت نخست ماده ۲۰، از طریق مراجع ذی‌صلاح رسیدگی‌کننده اعمال می‌شود.

۲. تعهدات و مسئولیت مدنی نمایندگان مجاز

تولیدکننده اسباب‌بازی ممکن است نمایندگی در نقاط مختلف کشور یا حتی کشورهای مختلف داشته باشد. در این صورت، نماینده یادشده، همه تعهداتی را که از تولیدکننده به وی قابل انتقال است، بر عهده دارد. از جمله اینکه باید در صورت مخاطره‌آمیزبودن محصول خاصی، در کشوری که در آنجا نمایندگی دارد، فراخوان دهد و اسباب‌بازی‌ها را جمع‌آوری کند و به تولیدکننده بازگرداند. البته اگر پس از فراخوان مشخص شود بخشی از محصولات خطرناک، بازگشت یا جمع‌آوری نشده است؛ نماینده باید با مقامات دولتی و محلی کشوری که در آنجا نمایندگی دارد، برای کاستن از خسارت‌ها همکاری کامل کند.

وجود نمایندگی مجاز تولیدکننده اسباب‌بازی در کشور معین، از حیث قواعد مسئولیت مدنی نسبت به محصول اهمیت دارد. زیرا نشان می‌دهد تولیدکننده، قصد بازاریابی و فروش محصولات خود را در آن کشور داشته و به همین دلیل نمی‌تواند از عواقب مسائلی مانند عیب، زیانباری یا خطرناکی محصولات بگریزد.

مسئولیت مدنی نمایندگان مجاز برای واردات یا توزیع اسباب‌بازی، تابع قواعد عمومی مسئولیت مدنی است. با این قید که مصرف‌کننده می‌تواند به دلیل دسترسی‌نداشتن به تولیدکننده یا شرکت اصلی، به‌طور مستقیم علیه نماینده طرح دعوا کند و از وی خسارت درخواست کند.

۳. تعهدات و مسئولیت مدنی واردکنندگان اسباب‌بازی

در اتحادیه اروپا، واردکنندگان فقط مجاز به واردات اسباب‌بازی‌هایی هستند که با استانداردهای از پیش تعیین‌شده مطابقت دارد (Directive on the Safety of Toys, Art 6 (1)). در کشورمان، شورای نظارت بر اسباب‌بازی، عملاً به نظارت‌های پس از توزیع می‌پردازد. به‌علاوه، هرچند استانداردهای

ایمنی درباره اسباب بازی های تولید داخل و وارداتی یکسانند، اما به نظر می رسد، ابزارهای نظارتی دقیقی برای کنترل پیش از ورود اسباب بازی های خارجی در اختیار نیست. در نتیجه، هر اقدامی در راستای حمایت از کودکان، تطبیق اسباب بازی با استانداردهای داخلی و ترجمه نوشته های بسته بندی اسباب بازی - که به ندرت انجام می گیرد- پس از واردات آن انجام می گیرد.

از جمله تعهداتی که باید برعهده واردکننده قرار داده شود، کنترل تطبیق اسباب بازی (پیش از واردات آن) با استانداردهای کشور مقصد است. بدین منظور، واردکننده باید کارشناسانی را در اختیار داشته باشد که نسبت به استانداردهای ایمنی و نیز مواد و ویژگی های اسباب بازی های مختلف، تبحر داشته باشند.

از آن جهت که در اسباب بازی های وارداتی، برقراری ارتباط و طرح دعوی مسئولیت مدنی علیه واردکننده، بسیار راحت تر از طرف شدن با تولیدکننده است، واردکننده باید نام، علامت تجاری، نشانی و شماره تماس خود را روی اسباب بازی یا روی بسته بندی آن درج کند.

در صورتی که تولیدکننده، دستورالعمل نحوه به کارگیری، نکات ایمنی و هشدارهای ضروری به زبان کشور مقصد تهیه نکرده باشد، این تکلیف بر عهده واردکننده قرار می گیرد. بدیهی است که انجام دادن این تکلیف، از آن جهت که واردکننده، اغلب به زبان کشور مقصد تسلط دارد، با مشکل خاصی روبه رو نخواهد شد.

در اتحادیه اروپا، به منظور حفظ سلامت و ایمنی مصرف کنندگان داخلی، این تکلیف برای واردکننده اسباب بازی تعیین شد، که در موارد مشکوک، به نمونه برداری، آزمایش نمونه و در صورت لزوم، طرح شکایت علیه تولیدکننده اقدام می کند و محصولات توزیع شده در بازار را فراخوان کند و به فروشندگان طرف قرارداد خود اطلاع رسانی کند (Directive on the Safety of Toys, Art 6 (6)).

درباره اسباب بازی هایی که پس از واردات آنها، خطرناک بودنشان مشخص شده است، واردکننده باید این محصولات را فراخوان کند، هشدارهای لازم را بیان کند و اقدام های پیشگیرانه مانند خودداری از ادامه توزیع در بازار را انجام دهد و نهایت همکاری را با مقامات دولتی و محلی برای اطلاع رسانی عمومی و کاستن از خسارت های احتمالی انجام دهد.

تعهد دیگری که بر عهده واردکننده است این است که فقط آن دسته از اسباب‌بازی‌هایی را وارد کند که اولاً، با استانداردهای شیمیایی و فیزیکی کشور محل تولید آن و کشور مقصد مطابقت داشته باشد. ثانیاً، با معیارهای فرهنگی و اجتماعی کشورمان به عنوان کشور اسلامی مطابقت داشته باشد.

بدیهی است که نظارت بر انجام‌دادن این تکالیف، باید پیش از توزیع اسباب‌بازی در بازار باشد، زیرا پس از توزیع، اقدام‌هایی مانند فراخوان عمومی برای جمع‌آوری یا تقبیح دسترسی کودکان به اسباب‌بازی خاص (به دلیل مغایرت آن با مبانی فرهنگی)، عملاً به نتیجه مناسب منجر نمی‌شود و آثار منفی اجتماعی و فرهنگی دارد.

مسئولیت مدنی واردکنندگان اسباب‌بازی تابع همان قواعدی است که در خصوص مسئولیت مدنی نسبت به محصول وجود دارد. زیرا متأسفانه حقوق داخلی قواعد مستقل و روشنی در این زمینه ندارد.

۴. تعهدات و مسئولیت مدنی توزیع‌کننده اسباب‌بازی

بند ۲ ماده ۱ یک قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مفهوم عامی از «عرضه‌کننده» بیان می‌کند، و این شخص را علاوه بر توزیع‌کنندگان و فروشندگان کالا، شامل تولیدکنندگان و واردکنندگان هم می‌داند. در این مقاله منظور از توزیع‌کننده یا عرضه‌کننده همان مفهوم است که در دستورالعمل اروپایی به آن توجه شده است. به طوری که گفته شد، در دستورالعمل اروپایی، توزیع‌کننده عبارت از هر شخص اعم از حقیقی یا حقوقی، غیر از تولیدکننده یا واردکننده که در زنجیره رسیدن اسباب‌بازی به دست مصرف‌کننده، به عنوان عمده‌فروش یا خرده‌فروش نقش دارد. همین مفهوم، به نوعی در ماده ۲۰ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان کشورمان بیان شده است.

قانون یادشده، وظایف متعددی را بر عهده عرضه‌کنندگان قرار داده است که به طور قطعی، شامل اسباب‌بازی هم می‌شود. براساس ماده ۲ این قانون، «کلیه عرضه‌کنندگان کالا و خدمات، منفرداً یا مشترکاً مسئول صحت و سلامت کالا و خدمات عرضه‌شده مطابق با ضوابط و شرایط

مندرج در قوانین و یا مندرجات قرارداد مربوطه یا عرف در معاملات هستند». ماده ۱۸ قانون یادشده برای انجام‌ندادن این تکلیف از ناحیه عرضه‌کننده، مسئولیت کیفری تعیین کرده است. این ماده بیان می‌کند: «چنانچه کالا یا خدمات عرضه‌شده توسط عرضه‌کنندگان کالا یا خدمات معیوب باشد و به واسطه آن عیب، خساراتی به مصرف‌کننده وارد گردد، متخلف علاوه بر جبران خسارات به پرداخت جزای نقدی حداکثر تا معادل چهار برابر خسارت محکوم خواهد شد».

از تعهدات دیگر عرضه‌کننده عبارت است از:

- عرضه صورت‌حساب فروش که در آن قیمت کالا و تاریخ عرضه درج شده باشد؛
  - عرضه ضمانت‌نامه‌ای به همراه صورت‌حساب که در آن نوع و مدت ضمانت درج شده باشد؛
  - عرضه اطلاعات کالا از قبیل نوع، کیفیت، کمیت، آگاهی‌های مقدم بر مصرف و تاریخ تولید و انقضای مصرف (در صورت وجود)؛
  - خودداری از تبلیغات خلاف واقع و عرضه اطلاعات نادرست از طریق وسایل ارتباط جمعی، رسانه‌های گروهی، برگه‌های تبلیغاتی و وسایل دیگر که موجب فریب یا اشتباه مصرف‌کننده شود (ماده ۷ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان)؛
  - عرضه اطلاعات کامل از کالا به مصرف‌کننده و در صورت امکان، ارائه نمونه کالا به مصرف‌کننده، پیش از فروش (ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان)؛
  - خودداری از هرگونه تبانی و تحمیل شرایط، که موجب کاهش عرضه یا پایین آوردن کیفیت، یا افزایش قیمت شود (ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان).
- علاوه بر این، به قرینه ماده ۴ قانون یادشده، هرگاه اسباب‌بازی گران باشد و از نظر فنی تعمیرشدنی باشد، عرضه‌کننده مکلف است نمایندگی رسمی و تعمیرگاه مجاز، تأمین قطعات یدکی و عرضه خدمات بعد از فروش برای چنین محصولاتی دایر کند.

با وجود تعهدات و تکالیفی که برای عرضه‌کننده تعیین شده است، باید توجه کرد به‌طور خاص در اسباب‌بازی، تعریف موسع از عرضه‌کننده در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان می‌تواند در عمل مشکلاتی داشته باشد. زیرا در اغلب موارد، تولیدکننده، واردکننده، توزیع‌کننده اصلی و خرده‌فروش، اشخاصی متعدد هستند و به همین دلیل، معلوم نیست کدام یک از این

اشخاص، مسئولیت اجرای تعهدات مقرر در قانون را بر عهده دارد. به‌ویژه که قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، برای اشخاص یادشده، مسئولیت تضامنی (به این نحو که همه آن‌ها به‌طور جمعی یا فردی در برابر مصرف‌کننده مسئول باشند) یا مسئولیت جانشینی (به نحوی که برای مثال، در اسباب‌بازی خارجی بدون تولیدکننده و واردکننده، توزیع‌کننده اسباب‌بازی در داخل کشور مسئولیت داشته باشد) را به رسمیت نشناخته است.

قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، البته گامی هرچند مبهم، برای حل این مشکل برداشته است. براساس ماده ۱۶ این قانون، «مسئولیت جبران خسارات وارده به مصرف‌کننده با تشخیص مرجع رسیدگی‌کننده به عهده شخص حقیقی یا حقوقی اعم از خصوصی و دولتی می‌باشد که موجب ورود خسارت و اضرار به مصرف‌کننده شده است. درمورد شرکت‌های خارجی علاوه بر شرکت مادر، شعبه یا نمایندگی آن در ایران مسئول خواهد بود».

نتیجه

برخلاف گذشته که زمین بازی اهمیت زیادی در زندگی کودکان داشت، امروزه با کوچک‌تر شدن محیط زندگی کودکان شهری، بخش عمده‌ای از وقت آن‌ها صرف بازی و کار با اسباب‌بازی‌های مختلف می‌شود و به نوعی، بخشی از شخصیت کودکان با اسباب‌بازی شکل می‌گیرد. بنابراین، گزاره نیست اگر گفته شود که نوع اسباب‌بازی که در اختیار کودکان قرار می‌گیرد در ترسیم شخصیت آتی کودکان یک سرزمین مؤثر است. در چنین شرایطی، دولت و نهادهای غیرانتفاعی مرتبط و نیز خانواده‌ها باید در انتخاب صحیح اسباب‌بازی با توجه به شرایط فرهنگی کشورمان و نیز گروه سنی کودکان تلاش کنند. چنین تعهدی را می‌توان براساس قانون خاص به دولت تحمیل کرد، اما درباره خانواده‌ها تضمین‌های عینی حقوقی کاربردی نیست و باید با روشنگری‌های فرهنگی، زمینه‌های لازم فراهم یا تقویت شود.

در بند ۲ ماده ۳ ضوابط ناظر بر ثبت طرح و صدور مجوز (ساخت - واردات و صادرات) اسباب‌بازی، «رعایت اصول ایمنی و بهداشتی مطابق با استانداردهای داخلی و جهانی» از جمله الزاماتی است که باید در همه اسباب‌بازی‌ها (اعم از تولید داخل یا وارداتی) وجود داشته باشد. با

این وصف، می‌توان گفت هرگاه عدم رعایت اصول ایمنی و بهداشتی در اسباب‌بازی، به هر حدی، موجب خسارت شود، مسئولیت مدنی تأمین‌کننده (در مفهوم عام، شامل تولیدکننده، واردکننده، عرضه‌کننده و خرده‌فروش) در قبال زیان‌دیده از مصرف اسباب‌بازی مفروض است. در نتیجه، این اشخاص نمی‌توانند با اثبات عدم تقصیر خود از مسئولیت بری شوند و فقط می‌توانند برای معافیت از مسئولیت، عوامل قهری را اثبات کنند.

علاوه بر این، از آن جهت که برخلاف وجود مقررات مناسب، در عمل نظارت کافی نسبت به تولید و واردات اسباب‌بازی‌های ایمن در کشورمان صورت نمی‌گیرد، باید برای حمایت از مصرف‌کنندگان اسباب‌بازی، مسئولیت مدنی برای همه اشخاصی در نظر گرفته شود که در فرایند تولید، واردات، عرضه و خرده‌فروشی اسباب‌بازی نقش دارند. البته خلاف این نوع مسئولیت، از ماده ۱۶ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان استنباط می‌شود.

در صورتی که فرض مسئولیت مدنی درباره اشخاص دخیل در تولید و تأمین اسباب‌بازی پذیرفته شود، این مسئولیت در رابطه اشخاص یادشده با مصرف‌کننده برقرار خواهد بود و در رابطه میان مسئولان، مسئولیت نهایی بر عهده شخص یا اشخاصی است که خسارت از تقصیر آنها ناشی شده است. این رویکرد، سخت‌گیرانه به نظر می‌رسد، اما هدف غایی آن پیشگیری از تولید، واردات و فروش اسباب‌بازی‌های غیرایمن در کشورمان است. هرگاه این هدف غایی حاصل شود، نوعی توسعه پایدار با رویکرد حمایت‌دایمی از کودکان و نوجوانان در زمینه اسباب‌بازی و زمین بازی محقق می‌شود.

منابع و مأخذ

۱. اساسنامه شورای نظارت بر اسباب‌بازی (۱۳۷۷)، مصوب ۱۳۷۷/۴/۱۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۲. انصاری، شیخ مرتضی (۱۴۱۲)، کتاب المکاسب، جلد چهارم (الخيارات)، چاپ اول، قم، دارالحکمه.
۳. آیین‌نامه شورای نظارت بر ساخت، طراحی، واردات و توزیع اسباب‌بازی کودکان (۱۳۷۷)، مصوب ۱۳۷۷/۴/۱۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۴. العاملی، محمدبن‌الحسن الحر (۱۴۰۶)، وسائل الشیعه، جلد ۱۹، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
۵. ضوابط ناظر بر ثبت طرح و صدور مجوز (ساخت - واردات و صادرات) اسباب‌بازی (۱۳۸۰)، مصوب ۱۳۸۰/۵/۳۰، شورای نظارت بر اسباب‌بازی.
۶. فلاح، مهدی (۱۳۸۵)، «قاعده تحذیر در رویکرد فقهی و حقوقی»، نشریه معرفت، شماره ۱۰۶، صفحات ۴۷-۵۷.
۷. قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان (۱۳۸۸)، مصوب ۱۳۸۸/۷/۱۵، روزنامه رسمی شماره ۱۳۸۸/۸/۲ مورخ ۱۳/۳/۶۹۶۵.
۸. کرکی، علی بن حسین (محقق ثانی) (۱۴۰۸ هـ.ق)، جامع المقاصد فی شرح القواعد، جلد پنجم، قم، انتشارات مؤسسه آل بیت علیه‌السلام لإحياء التراث، المطبعة الأولى.
۹. محقق داماد، سیدمصطفی (۱۳۷۱)، «قاعده تحذیر: نقد هشدار در رفع مسئولیت»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵، صفحات ۲۴-۷.
۱۰. معیارهای اسباب‌بازی مناسب برای کودکان و نوجوانان (۱۳۸۴)، مصوب ۱۳۸۴/۱۲/۹ شورای نظارت بر اسباب‌بازی.

11. Barton, Benjamin H (2006), *Tort Reform, Innovation, and Playground Design*, Florida Law Review, 57, April, 1-42.

12. Biggs, Judith Fryer (1974), "Federal Consumer Protection and the Toy Industry: The Dilemma of Legislative Exclusion", *Hofstra Law Review*, 2, 650-668.

13. CHH (2009), *Consumer Product Safety Guide*, Thomson/West.
14. *Council Directive 85/374/EEC of 25.7.1985 on the Approximation of the Laws, Regulations and Administrative Provisions of the Member States Concerning Liability for Defective Products.*
15. *EU Directive 2009/48/EC on the Safety of Toys*, 18 June 2009.
16. Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 *on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations* (Rome II).
17. Slawotsky, Joel (2008), "Liability for Defective Chinese Products Under the Alien Tort Claims Act", *Washington University Global Studies Law Review*, 7, 518-541.

